

Atlashistoriikkien raskaan sarjan mestari

GOFFART, WALTER (2003). *Historical atlases. The first three hundred years, 1570–1870*. 603 s. The University of Chicago Press, Chicago & London.

Keskiajan tutkimuksen emeritusprofessori Walter Goffart Toronton yliopistosta on koonnut kirjaksi lähes kahden vuosikymmenen arkistotyönsä historiallisista atlaksista ja irtokartoista. Goffartin kiinnostus karttoihin heräsi vuonna 1986 varhaiskeskiajan tutkimuksen sivutuotteena, kun hän tuli kysyneeksi: ”Mikä on tuon ”barbaarien invaasiota” esittävän kartan alkuperä?” Ensimmäisen arvoituksen ratkettua kartat veivät miehen kokonaan – Goffartin mukaan olisi ollut sääli jättää kiehtova aihe, jonka tutkimusmenetelmät oli juuri opinut.

Historiallinen atlas on teos, jossa esitetään kartografisesti mennyttä aikaa. Tässä teoksessa käsitellään niitä kartastoja ja yksittäisiä karttoja, joissa ensi kertaa ja useimmiten hyvin haparoiden luotiin eurooppalaisten silmien eteen kuvia menneistä tapahtumista: kansainvaelluksista, suurista taisteluista, valtakuntien laajentumisesta ja kaupunkien kehittämisestä. Kirjoittaja kiinnittää erityistä huomiota siihen, kuinka keskiaikaa ja modernin maailman syntyä kuvattiin noissa kartoissa. Antiikin aikaa tai raamatun tapahtumapaikkoja kuvaavia karttoja hän ei käsittele yhtä yksityiskohtaisesti, vaikka tutkimusajan historialliset kartat olivat usein jommasta kummasta aiheesta. Akateemisten julkaisujen rinnalle tulivat pian koulujen kartastot. Lisäksi useat valtiot tekivät jo varhain kansallista historiaa korostavat kartastonsa. Oman alueen ja Euroopan keskeisyys on aina ollut kartoissa korostetusti esillä, vaikka koko maailman historiasta olisikin ollut kyse. Lukiessa syntyi mielenkiintoisia yhteyksiä vanhoista kartoista nykyisiin. Eino Jutikkalan *Suomen historian kartasto* (1949) sekä hyllystäni löytyneet Jarl Gustafsonin (1972), Kai Lehtosen (1976) ja John Haywoodin (2000) kartastot tutkin tarkkaan arvosteltavan teoksen ohessa.

Karttojen kronologinen tarina kulkee läpi kirjan kaksivaiheisena. Parittomissa luvuissa Goffart kirjoittaa historiallisten kartastojen yleisestä kehityksestä tietyn ajanjakson aikana, parillisissa hän ottaa erityistarkastelun kyseisinä ajankohtina tehdyt keskiaikaa kuvaavat kartat. Ensimmäisissä luvuissa käsitellään 1500- ja 1600-lukujen kartastoja, sitten 1700-lukua ja lopuksi 1800-lukua. Tärkeimmät kartastot, kuvattaviksi valitut teemat, tekijät, karttapiirrosten toteutus ja lainat kartastosta toiseen

Goffart esittelee analyttisen tarkasti. Hänen käsittelysään lukemattomat pikkutarkat tiedot muuttuvat lähes jännitysnäytelmäksi, kun mukaan liittyvät muun muassa ajan poliittinen elämä, tieteenhistoria ja koulutuksen pedagogiset päämäärät. Kirja sisältää myös lukemattomia hupaisia tietoja. Historiallisten atlasien tekijät eivät aina olleet vaativan tehtävänsä tasalla, joten entisten aikojen käsitteistöä, paikannimistöä ja tapahtumien ajoitusta kuvattaessa ammennettiin sekä suurpiirteisyydestä että mielikuvituksesta. Ja lapsus tämäkin: C. G. Kochin 1800-luvun alussa julkaisema, dramaattisesti nimetty karttasarja ”Euroopan kohtalon vaiheet Rooman valtakunnan lopusta meidän päiviiimme” sisälsi vuoden 1074 Euroopan kartan. Ja juuri tuona vuonna Euroopassa ei tapahtunut mitään historiallisesti merkittävää! Huvittavissa yksityiskohdissa kiteytyvät kuitenkin nykypäivänkin kartografian keskeiset seikat: kuinka tarkkaan kartan laatija noudattaa lähdetietojaan ja kuinka kriittinen lukija osaa olla?

Historialliset kartastot kehittyivät hyvin hitaasti, mitä pitkää alkuvaihetta Goffart kirjassaan kuvaa. Kirja päättyy aikaan, jolloin historiallisten aiheiden esittäminen kartoilla vakiintui ja karttojen tarve vain kasvoi 1800-luvun Euroopan nationalistisen myllerryksen myötä. Historian ja maantieteen aiempi tiivis yhteys heikkeni, kun maantiede alkoi kehittyä omaksi tieteenalaksi. Temaattisen kartografian kehittyessä historialliset kartat erottuivat selvemmin omaksi – tosin tasoltaan hyvin sekalaiseksi – kartografian lajikseen. Lisäksi historialliset kartastot olivat yhä paremmin tavallisten ihmisten saatavilla, sillä kustantajia oli enemmän kuin koskaan ja kartastojen hinta halpeni.

Goffart päätyy joattelemaan historialliset kartat esitystapansa mukaisesti neljään tyyppiin (s. 443): (1) *passiiviset kartat*, joissa esitetään tietty staattinen tilanne; (2) edellisen alaryhmänä *posterit eli luettelot*, joissa esitellään sarja karttoja, esimerkiksi taisteluista; (3) *vertailevat kartat*, joissa näytetään esimerkiksi tietty territorio ”ennen ja nyt” ja (4) *dynaamiset eli aktiiviset kartat*, joissa pyritään yhdistämään aika, liike ja muutos. Nykyisin kirjakaupat tarjoavat monenmoisia historiakartastoja. Koululaisille tehdään omat teoksensa ja niin sanotulle suurelle yleisölle lukemattomia, tasoltaan vaihtelevia erikoisjulkaisuja löytöretkistä, valtioiden kehityksestä, sodista ja kaupunkien muutoksesta. Kartastojen juuret ovat kuitenkin kaukana historiassa – esitystavat kun eivät ole paljoakaan

muuttuneet. Kirjoittaja tuumiikin työnsä valaisevan sitä, miten kartografia ja historiankirjoitus on menneissä at-laksissa yhdistetty ja miten ne voitaisiin yhdistää entistä paremmin tulevien historiallisten atlasien suunnittelussa. Hän myös kaipaa selkeää normistoa historiallisen tiedon kartografiseen esittämiseen.

Goffartin työ on perustutkimusta parhaimmillaan. Sen tuloksena on syntynyt arvokas lähdeos, joka nivoo yhteen yleistä historiaa, tieteenhistoriaa ja kartografiaa renessanssista teollistumisen ajan alkuun. Teos on myös hengästyttävä esimerkki arkistotyön arjesta, joka on parhaimmillaan jännittävää salapoliisityötä, yhteyksien löytämistä ja oivallusta, mutta myös pikkutarkkaa dokumentointia ja puuduttavaa yksityiskohtien tarkistamista. Kirjan lopussa listataan vuosina 1570–1870 tehdyt historialliset kartat ja atlakset. Lähes 800 teoksen tiedot on koottu yli 60 kokoelmasta ympäri maailmaa. Helsingin yliopiston kirjaston kartoja Goffart ei ole penkonut, vaikka muita maailman karttakeskuksia hän onkin kolunnut – myös Tukholman Kuninkaallisen kirjaston (Kungliga biblioteket).

Kirjan lähdeviittaukset ovat tarkkuudessaan esimerkillisiä. Tämän vuoksi lukukokemus on paitsi herkkä, myös raskas ja hidas. Varsinaisten teosviitteiden lisäksi Goffartin ”nootit” pursuavat anekdootteja, elämäkertatietoja ja syventäviä taustoituksia itse asiaan. Hän vaihtaa sujuvasti englannista ranskaan, saksaan ja latinan sekä viittaa esimerkiksi italialaisiin, hollantilaisiin,

unkarilaisiin tai puolalaisiin teoksiin niiden alkuperäisten nimien mukaan. Historiatieteiden yleisen käytännön mukaan viitteet ovat jokaisen luvun lopussa – ja kiinnostavaa tarinaa päätyykin seuraamaan sormi puuduksissa viitesivujen välissä, lopen kyllästyneenä edestakaisin hyppeleyn.

Ansiokkaan kirjan kuvatoimitus on jäänyt puolitiiehen. Yli 600-sivuisessa teoksessa on vain 32 mustavalkoista, suttuista kuvaa. Kustantaja olisi voinut tukea tärkeän tutkimuksen antia kunnollisin värikuvin ja julkaisemalla kirjan suurempikokoisena. On teos nytkin aikamoinen järkäle: atlashistoriikkien raskaan sarjan mestari, josta tullee yksi aihepiiriin tärkeimpiä lähdeiteoksia.

KIRJALLISUUS

- Gustafson, J. (1972; toim.). *Historian kartasto*. 5. p. 48 s. WSOY, Porvoo.
 Haywood, J. (2000). *Maailmanhistorian atlas*. 240 s. Könnemann, Köln.
 Jutikkala, E. (1949; toim.). *Suomen historian kartasto*. 83 s. WSOY, Porvoo.
 Lehtonen, K. R. (1976). *Historian peruskartasto*. 54 s. WSOY, Porvoo.

KATARIINA KOSONEN

*Maantieteen laitos,
Helsingin yliopisto*